

مدخل علم منطق

مدرس: رضا محمدزاده

www.ketab.ir

عنوان و نام پدیدآور: مدخل علم منطق/ غلامرضا محمدزاده

مشخصات ظاهری: ۴۹۶ صفحه

شماره: ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۹۷-۰۶-۹

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: طلق

ردیف: ۱۳۹۵ ۴م ۳م/۵۷۷ BC

دهیند دیوی: ۱۶۰

شماره کتابشناسی ملی : ۴۲۸۷۰

۳۲۴۳

کتاب: مدخل علم منطق

نویسنده: غلام رضا محمدزاده

حروف چینی، صفحہ آرایی و ویراستاری: نویسنده

اصلاحات حروف نگاری، نمونه خوانی و تهیه نمودار: فاطمه محمدزاده

طرح جلد: علی نوروزی

ناشر: تدبیر، قرآن و سوره

امور فنی و چاپ: چاپ آستان قدس رضوی

نوبت چاپ: رقم

سال نشر: ۱۳۹۵

شایک: ۹۷۸-۶۰-۸۳۹۷-۰۶-۹

شمارگان: ۱۰۰

.....۲۰۰۰ ریال

حقوق چاپ و نشر محفوظ است

آدرس: مشهد مقدس، میدان ده دی، بخش رازی غربی ۸ مؤسسه تدبیر در قرآن و سیره

تلفن: ۳۸۵۴۲۳۲۵ - ۳۸۵۵۲۴۰۸

وبگاه: www.mftqs.com رایانامه: tadabbor@chmail.ir

فهرست مطالب

پیش از نوشتار..... ۱۷

درس یکم، دوم و سوم چگونگی علم و معارف دینی بودن آن

اهداف درس..... ۲۲

شرح فعالیت..... ۲۲

محتوای درس..... ۲۳

پرسش یکم. علم چیست؟..... ۲۳

گام نخست. مفهوم‌شناسی علم در لغت و نگاه اندیشمندان..... ۲۳

گام دوم. نگاهی گذرا به آیات و روایات علم، عقل و دین..... ۲۶

جمع‌بندی..... ۴۵

پرسش دوم و سوم. آیا علم و دین یا عقل و دین با هم تعارض دارند؟ می‌توان علم را به

اسلامی و غیراسلامی تقسیم کرد؟..... ۴۵

دیدگاه یکم (حداکثری)..... ۴۶

دیدگاه دوم..... ۴۸

دیدگاه سوم (جدانگاری علوم اسلامی از علوم مسلمانان)..... ۵۱

بررسی..... ۵۲

نتیجه‌گیری..... ۵۳

درس چهارم، پنجم و ششم

اقسام علم

اهداف.....	۶۰
شرح فعالیت.....	۶۰
گام نخست. دیدگاه دیگران.....	۶۱
شرط حصول آگاهی از نگاه ملاصدرا و ابن سینا.....	۶۲
دلیل ابن سینا.....	۶۲
دلیل ملاصدرا.....	۶۲
علت تقسیم علم به حصولی و حضوری.....	۶۳
تفاوت علم حضوری و حصولی.....	۶۵
یکم. متصف نشدن به صدها کذب.....	۶۶
دوم. خطاناپذیری.....	۶۶
سوم. امکان دست‌یابی به حقیقت وجود.....	۶۸
چهارم. شخصی و غیرقابل انتقال به دیگران.....	۶۸
پنجم. عدم امکان انصاف به احکام ذهنی.....	۶۹
ششم. عینیت یا وحدت علم و ذات عالم.....	۷۰
هفتم. بی‌نیازی از قوای ادراکی.....	۷۰
هشتم. عینیت وجود علمی و عینی.....	۷۰
نهم. تشکیک‌پذیری.....	۷۱
اقسام علم حصولی.....	۷۲
اقسام تصدیق.....	۷۵
اقسام تصور.....	۷۸
اقسام تصورات جزئی.....	۷۸
تصورات حسی.....	۷۸
تصورات خیالی.....	۷۸
تصورات وهمی.....	۷۸
ریشه‌ی اساسی تصور و تصدیق.....	۸۴
الف. تصور.....	۸۴
دیدگاه یکم. استذکار افلاطونی.....	۸۴

۸۶	دیدگاه دوم عقلی
۸۶	بررسی و نقد
۸۷	دیدگاه سوم حسی
۸۷	بررسی و نقد
۸۹	دیدگاه چهارم، انتزاع
۸۹	ب. تصدیق
۹۰	الف. منطق عقلی
۹۰	علم نظری بدیهی
۹۰	معیار اهت علم
۹۴	ب. معلق تجربی
۹۴	بررسی و نقد
۹۴	گام دوم، دیدگاه قرآن و روایات
۹۵	۱. علم حسی
۹۸	۲. علم حصولی نظری
۱۰۱	۳. علم غیب

درس نهم

چیستی جهل و اقسام آن

۱۰۶	اهداف درس
۱۰۶	شرح فعالیت
۱۰۷	گام نخست، دیدگاه دیگران
۱۰۷	الف. چیستی جهل در لغت و اصطلاح
۱۰۸	ب. اقسام جهل
۱۰۸	جهل ایجابی و جهل سلبی
۱۰۸	جهل بسیط و جهل مرکب
۱۰۹	جهل مرکب عنادی و غیر عنادی
۱۱۰	جاهل مرکب عالم است
۱۱۳	راه درمان جهل بسیط و جهل مرکب
۱۱۴	گام دوم، جهل در آیات و روایات

الف. آیات.....	۱۱۴
ب. روایات.....	۱۲۱
نتیجه‌گیری.....	۱۲۷

درس هشتم و نهم

چیستی تفکر و نقش آن در فرایند دستیابی به علوم نظری

اهداف درس.....	۱۳۲
کام نخست: دیدگاه در گرامر.....	۱۳۳
الف. تفکر و لغت و اصطلاح.....	۱۳۳
بررسی تعاریف.....	۱۳۵
مراحل تفکر.....	۱۳۸
انواع تفکر.....	۱۳۸
تفکر بی‌هدف یا خیال.....	۱۳۸
تفکر آفرینشگر یا خلاقیت.....	۱۳۹
تفکر آیه‌ای.....	۱۳۹
تفکر منطقی.....	۱۴۰
کام دوم: دیدگاه قرآن و روایات.....	۱۴۶
آیات.....	۱۴۶
حیطه‌های تفکر در قرآن.....	۱۵۰
متفکران.....	۱۵۲
فرد.....	۱۵۳
جمع.....	۱۵۵
جامعه.....	۱۵۶
مردم.....	۱۵۶
موارد تفکر جامعه.....	۱۵۸
آثار تفکر.....	۱۶۱
علم.....	۱۶۲
عقل.....	۱۶۲
تذکر.....	۱۶۴

۱۶۲.....	خشیت
۱۶۵.....	روایات
۱۶۸.....	نتیجه‌گیری

درس دهم

چیستی علم منطق و چرایی نیاز به فراگیری آن

۱۷۲.....	اهداف
۱۷۲.....	شرح فعال
۱۷۳.....	کام حس : چرایی نیاز به فراگیری علم منطق
۱۷۳.....	یکم. آیا در فراگیری منطقی به مجهولات، خطا راه دارد؟
۱۷۳.....	پاسخ
۱۷۳.....	دوم. چگونه می‌توان از خطا، فکر رهایی یافت؟
۱۷۳.....	پاسخ
۱۷۶.....	کام دوم. چیستی علم منطق
۱۷۶.....	بررسی واژگانی منطق
۱۷۸.....	منطق در اصطلاح
۱۷۹.....	بررسی و نقد
۱۸۴.....	علم بودن منطق

درس یازدهم و دوازدهم

موضوع علم منطق

۱۹۰.....	اهداف
۱۹۰.....	شرح فعالیت
۱۹۱.....	چیستی موضوع علم
۱۹۵.....	چرا علم به موضوع نیاز دارد؟
۱۹۷.....	موضوع علم منطق
۱۹۷.....	یکم. بررسی الفاظ از آن جهت که بر معانی دلالت دارند
۱۹۹.....	دوم. معرف و حجت

۲۰۰		سوم. معقولات ثانیه
۲۰۲		ویژگی هریک از اقسام معقولات

درس سیزدهم ساختار علم منطق

۲۰۸		اهداف
۲۰۸		شرح فعالیت
۲۱۰		یکم. ساختار تفکر الامری منطق
۲۱۲		دوم. ساختار تدوینی تاریخی منطق
۲۱۲		بخش یکم: روش‌های حروف در تدوین منطق
۲۱۲		الف) ساختار تدوینی منطق ارسطو
۲۱۵		ب) ساختار تدوینی منطق نزد ابن سینا
۲۱۶		ج) ساختار تدوینی منطق ابن رشد
۲۱۷		بخش دوم: اقوال مختلف در تعداد، ترتیب و تغییراتی که در ابواب منطق پدید آمده است
۲۱۷		قسم اول: اختلاف در تعداد ابواب منطق
۲۱۹		قسم دوم: اختلافی که مربوط است به اینکه حکم خاص در علم منطق مطرح بشود یا نشود
۲۲۱		قسم سوم: اختلاف در ترتیب ابواب منطق
۲۲۱		الف) اختلاف در ترتیب مقولات و قضایا و قیاس و صناعات خمس
۲۲۶		ب) اختلاف در ترتیب صناعات خمس
۲۲۶		ترتیب صناعات خمس به لحاظ تعلیمی
۲۳۰		ترتیب صناعات خمس به لحاظ ارزش معرفتی
۲۳۳		نتیجه‌گیری

درس چهاردهم و پانزدهم جایگاه علم منطق در طبقه‌بندی علوم

۲۳۶		اهداف
۲۳۶		شرح فعالیت
۲۳۸		طبقه‌بندی علوم چه ضرورتی دارد؟
۲۳۹		ملاک‌های تقسیم‌بندی علوم

۲۳۹.....	تقسیم‌بندی فارابی.....
۲۴۳.....	دیدگاه ملاصدرا.....
۲۴۸.....	نتیجه‌گیری.....
۲۴۸.....	دیدگاه امام خمینی.....
۲۵۰.....	یکم. علوم مربوط به نشئه‌ی نخست.....
۲۵۱.....	دوم. علوم مربوط به نشئه‌ی دوم.....
۲۵۱.....	سوم. علوم مربوط به نشئه‌ی سوم.....
۲۵۱.....	نگاه نظام‌مند به علوم.....
۲۵۴.....	جایگاه علوم دیگر در طبقه‌بندی علوم.....
۲۵۵.....	نقد امام طایفه‌بندی‌ها، دیگر.....
۲۵۵.....	الف) نقد دقه‌بندی شیخ اشراق.....
۲۵۶.....	ب) نقد طبقه‌بندی صدر المتألهین.....
۲۵۸.....	تقسیم‌بندی علوم به امور شرعی اثبات مسائل آن.....
۲۵۸.....	تقسیم علم عقلی و نقلی.....
۲۵۹.....	تقسیم علم به نظری و عملی.....
۲۵۹.....	الف) اصطلاح نظری و عملی در تقسیم علم.....
۲۶۰.....	ب) اصطلاح نظری و عملی در تقسیم حرفه‌ها و صنعت‌ها.....
۲۶۰.....	ج) اصطلاح نظری و عملی در تقسیم حکمت.....
۲۶۵.....	تقسیم علم به آلی و اصالی یا ابزاری و استقلالی.....

درس شانزدهم

ارتباط و چرایی نیاز علوم به منطق

۲۷۰.....	اهداف.....
۲۷۰.....	شرح فعالیت.....
۲۷۱.....	گام نخست. اهداف علوم.....
۲۷۶.....	چند نمونه از ارتباط علوم با علم منطق.....
۲۷۶.....	الف. ارتباط منطق با معرفت‌شناسی.....
۲۷۷.....	ب. ارتباط منطق با فلسفه.....
۲۷۹.....	پ. ارتباط علم منطق با علم اصول.....
۲۸۰.....	۱. معنای حرفی.....

۲۸۴	۲. تبعیت دلالت از اراده.....
۲۸۹	مشترک لفظی و معنوی.....
۲۹۰	اقسام دلالت وضعی در اصول.....
۲۹۲	۳. قضایای خارجی و نقش آن در خطابات شارع.....
۲۹۲	ت. ارتباط علم منطق با علم کلام.....
۲۹۶	ث. تباط علم منطق با ریاضیات.....
۲۹۶	ج. ارتباط علم منطق با روش تحقیق، روش شناسی و تولید علم.....

درس هفدهم

تاریخ منطق و منطق دانان

۳۰۰	اهداف درس.....
۳۰۰	شرح فعالیت.....
۳۰۱	گام نخست. دیدگاه‌های تاریخی علم منطق.....
۳۰۱	یکم. دیدگاه مشهور.....
۳۰۲	دوم. غیر مشهور.....
۳۰۳	گام دوم. منطق دانان از فارابی به بعد.....
۳۰۷	گام سوم. طبقه‌بندی آموزشی کتاب‌های منطقی.....

درس هجدهم و نوزدهم

سیری در تاریخ منطق و تحولات آن

۳۱۲	اهداف درس.....
۳۱۲	شرح فعالیت.....
۳۱۳	گام یکم. منطق پیش از اسلام.....
۳۳۱	گام دوم: منطق در دوران اسلامی.....
۳۶۱	گام سوم: منطق در دوران جدید.....
۳۶۵	روند تاریخی منطق از نگاه علامه طباطبائی.....

درس بیستم

جراحی نیاز به الفاظ و نقش آن در منطق

۳۷۰	اهداف درس
۳۷۰	شرح فعالیت
۳۷۳	عالم خارج، ذهن و زبان
۳۷۷	جراحی نیاز منطقی به الفاظ
۳۷۹	راههای انتقال معانی به دیگران

درس بیست و یکم

دلالت و اقسام آن

۳۸۸	اهداف درس
۳۸۸	شرح فعالیت
۳۸۹	یکم. چیستی دلالت
۳۸۹	دلالت در اصطلاح
۳۹۰	اقسام دلالت
۳۹۰	الف. دلالت عقلی
۳۹۱	ب. دلالت طبعی
۳۹۱	پ. دلالت وضعیه
۳۹۱	اقسام دلالت وضعیه
۳۹۲	الف. دلالت مطابقیه
۳۹۲	ب. دلالت تضمنیه
۳۹۲	پ. دلالت التزامیه
۳۹۳	شرط دلالت التزامیه
۳۹۳	نمونه‌یابی

درس بیست و دوم معیار صدق قضایا

۳۹۸.....	اهداف درس
۳۹۸.....	شرح فعالیت
۳۹۹.....	چیستی صدق یا حقیقت
۳۹۹.....	تعریف یکم
۳۹۹.....	بررسی
۳۹۹.....	تعریف دوم
۴۰۰.....	بررسی
۴۰۱.....	تعریف سوم
۴۰۱.....	بررسی
۴۰۱.....	تعریف چهارم
۴۰۱.....	بررسی
۴۰۱.....	تعریف پنجم و ششم
۴۰۲.....	تعریف هفتم
۴۰۸.....	دو اشکال
۴۰۸.....	پاسخ

درس بیست و سوم، بیست و چهارم و بیست و پنجم

آسیب شناسی منطق

۴۱۸.....	اهداف درس
۴۱۸.....	شرح فعالیت
۴۱۹.....	تفاوت شبهه و پرسش
۴۲۰.....	کام نخست. منشأ شبهات پیرامون علم منطق
۴۲۰.....	دیدگاه نخست. لجاجت
۴۲۱.....	دیدگاه دوم. بی ارزش دانستن تفکر قیاسی
۴۲۲.....	عملیات ذهن
۴۲۶.....	دیدگاه سوم: افراط و تفریط درباره منطق و کارایی آن
۴۳۰.....	دسته بندی شبهات

۴۳۳	بررسی و نقد شبهات.....
۴۳۳	الف. شبهاتی در اصول متعارف منطق.....
۴۳۳	شبهه‌ی یکم: عدم وقوع خطا در فکر انسان.....
۴۳۵	شبهه‌ی دوم: عدم امکان تصحیح فکر بشر و عدم امکان شناخت حقایق برای انسان.....
۴۳۶	ب. شبهاتی درباره‌ی نیاز به منطق و تعلم آن.....
۴۳۷	شبهه‌ی یکم: کفایت فطرت انسان برای جلوگیری از وقوع خطا در فکر.....
۴۳۸	شبهه‌ی دوم: بی‌نیازی انسان از قوانین کلی و نیاز به تصحیح افکار جزئی.....
۴۳۹	شبهه‌ی سوم: عدم ملازمه میان وقوع صحت و فساد در فکر انسان و احتیاج به منطق.....
۴۴۲	شبهه‌ی چهارم: لزوم دور و تسلسل در صورت احتیاج به منطق.....
۴۴۶	شبهه‌ی پنجم: احتیاج به فراگیری همه قوانین منطق.....
۴۵۱	پ. شبهاتی درباره‌ی فایده‌ی منطق.....
۴۵۱	شبهه‌ی اول: اندک و حدود بودن فایده‌ی منطق.....
۴۵۸	شبهه‌ی دوم: بی‌فایده بودن منطق به دلیل وقوع خطا در افکار منطق‌دانان.....
۴۶۱	شبهه‌ی سوم: ساختگی بودن قوانین منطق.....
۴۶۲	شبهه‌ی چهارم: تقابل با اهل بیت.....
۴۶۷	شبهه‌ی پنجم: مخالفت با صریح آیات.....
۴۶۷	شبهه‌ی ششم: علم اهل بیت به بی‌نیازگویی بشر پاسخ دهنده‌ی نیازهای او.....
۴۷۰	شبهه‌ی هفتم: مخالفت با منطق، موافقت با احتیاج.....
۴۷۰	شبهه‌ی هشتم: مخالفت پیشینیان با منطق.....
۴۷۳	پی‌نوشت‌ها.....

پیش از نوشتار

هر علمی بر پایه‌هایی استوار است که در خود آن علم بررسی نمی‌شوند، بلکه آن‌ها را باید در فلسفه‌ی آن علم یافت.

از این رو، هر علمی فلسفه‌ای ویژه به خود دارد که در آن بیادهای علم سخن گفته می‌شود. به دیگر سخن، هر رشته‌ی علمی، از مباحث درون‌علمی و برون‌علمی برخوردار است. آشنایی با مباحث بیرونی یک علم یا همان «مدخل علم» چشم انداز روشنی برای جوینده‌ی آن علم قرار می‌دهد تا با نگاهی جامع و دقیق مطلوب خود را پی‌جویی کند.

اگر به کتابخانه‌ی مدرسه نگاهی داشته باشید و به بخش کتب منطقی بنگرید، نوشته‌های فراوانی درباره‌ی منطق خواهید دید که هر کدام به گونه‌ای و با نگاهی متفاوت و گاهی تکراری به مباحث منطقی اشاره کرده‌اند. البته کارهای عمده و دقیق فراوانی در این مهم انجام شده است که در خور توجه و شایان ستایش است، ولی به راستی چقدر به اهمیت و ضرورت فراگیری علم منطق پرداخته شده است؟ نه این است که در حوزه‌های علمیه تنها به فراگیری یک کتاب منطقی بسنده نموده و در مواردی نیز همین کتاب را به گونه‌ای فرا می‌گیریم که گویا منطق برای اتلاف و گذراندن وقت تدوین شده است.

از سوی دیگر شبهات فراوانی که گریبان‌گیر منطق و بهره‌گیری آن در عرصه‌ی فراگیری این علم عرضه شده است، بر تلاش خالصانه‌ی ما در نافهمی یا بدفهمی افزوده و به هیچ وجه حاضر نشده‌ایم حتی برای یک‌بار به این مهم دست یابیم که چگونه علمی را که به درستی را ننگرفته و به آثار و فواید و یا مضرات آن پی نبرده‌ایم، از نظر مردود و از آنجا که ما نلاف وقت است و تنها برای ارتقاء سطح و رسیدن به پاسی دیگر مفید است نه بران تقریرات و دستیابی به روش درست تفکر.

البته تدریس ناشایسته‌ی برخی و عدم باور آنان به منطق و پیامدهای فراگیری نادرست آن نیز یکی از عوامل دیگری است که می‌توان بر سست‌انگاری و بیهوده‌نمایی این علم برشمرد.

نوشتار پیش‌رو می‌کوشد با بررسی مباحث برون منطقی در قالب درس‌های زیر، افق تازه‌ای در اهمیت فراگیری علم منطق باز کند:

درس یکم، دوم و سوم: چیستی علم
 درس چهارم، پنجم و ششم: اقسام علم
 درس هفتم: چیستی چهل و اقسام آن
 درس هشتم و نهم: چیستی تفکر و نقش آن در دستیابی به علوم نظری
 درس دهم: چیستی منطق و وجه نیاز به فراگیری آن
 درس یازدهم و دوازدهم: موضوع علم منطق
 درس سیزدهم: ساختار علم منطق
 درس چهاردهم و پانزدهم: جایگاه علم منطق در طبقه‌بندی علوم
 درس شانزدهم: تبار و جرایب نیاز علوم به منطق
 درس هفدهم: تاریخ و اصبع علم منطق
 درس هجدهم و نوزدهم: تاریخ علم منطق و تحولات آن
 درس بیستم: جرایب نیاز به الفاظ و ناس آن در منطق
 درس بیست و یکم: دلالت و اقسام آن
 درس بیست و دوم: معیار صدق قضایا
 درس بیست و سوم، بیست و چهارم و بیست و پنجم: سبب‌شناسی علم منطق
 قالب درسنامه‌ای این اثر، امکان استفاده از آن به عنوان «ماحول علم منطق» فراهم می‌کند تا سرفصل تازه‌ای پیش از فراگیری علم منطق قرار گیرد و طلاب و دانشجویان این علم با فرایندی منطقی با مباحث آشنا شوند.
 لازم است از همه‌ی کسانی که در انجام و سرانجام این اثر یاری نمودند، قدردانی کنم. از استاد دوران فراگیری منطق، حجت‌الاسلام و المسلمین جناب آقای الیاس فتح‌اللهی، که شیرینی فراگیری منطق را به من چشاند. از حجت‌الاسلام

و المسلمین جناب آقای محمدحسین الهی زاده که منطقم را به قرآن و تفکر قرآنی زینت داد و از حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای مرتضی نوروزی، که درهای دیگری از مباحث منطق به رویم گشود. نیز لازم است از تلاش های خالصانه همه ی اساتید و عزیزانی که در ارزیابی، اصلاح و ویرایش این کتاب همکاری داشته اند، به ویژه بنابر آقای دکتر علی رضا کهنسال، حجت الاسلام سید محمدباقر جلائیان قبله و همچنین مدیر محترم مؤسسه ی تدبر در قرآن و سیره حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای مرادی صمیمی تشکر و قدردانی کنم.

بی شک انتقاد و پیشنهاد از مشفقانه اهل نظر، در تبیین کامل تر مباحث این کتاب راهگشا خواهد بود. پیشاپیش سپاس خود را به منتقدان و پیشنهاددهندگان تقدیم می دارم.

پایان سخن همچون آغاز آن، ستایش خداوندی است که همه ی توفیق از اوست.

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ

علامه رضا محمدزاده

مشهد مقدس

۱، نیمه ماه ۱۳۹۴

برابر با ۱۵ رمضان المبارک ۱۴۳۶

ولادت امام حسن مجتبی (ع)